

HISTORIE TEXTU PÍSMĀ SVATÉHO

1 TEXT STARÉHO ZÁKONA

1.1 Starozákonní jazyky, písmo a psací materiál

1.1.1 Starozákonní jazyky

Hebrejšťina – semitský jazyk severozápadní skupiny; jejímu vzniku předcházelo několik vývojových forem, které lze souhrnně označit jako kananejšťina (2. pol. 3. tis. př. Kr.), ugaritšťina (1. pol. 2. tis. př. Kr.), jazyk dopisů z El-Amarna (14. stol. př. Kr.).

Mezi semitské jazyky patří např. akkadšťina (literární jazyk staré Babylónie a Asýrie; v ní se nám dochovaly známe spisy jako Chammurapiho zákoník, epos o Gilgamešovi, epos Atrachasis, epos Enuma eliš atd.), syršťina, aramejšťina, feničťina, ugritšťina, arabšťina, etiopské jazyky (např. amharšťina) atd.

Lze hovořit o třech hlavních vývojových stádiích biblické hebrejšťiny - 1) cca 1200-1000 př. Kr. - nejstarší starozákonní texty (např. Debořina píseň); 2) cca 1000-586 př. Kr. – „zlatý věk“ hebrejšťiny (např. nejstarší část Iz); 3) 586-2. stol. př. Kr. - pozdní fáze (vlivy aramejské a řecké).

Aramejšťina – semitský jazyk příbuzný hebrejšťině; počátky snad v části amorejské migrace kolem r. 2000 př. Kr. V 1. pol. 1. tis. př. Kr. se stává aramejšťina úřední řečí celého Předního Východu - po babylónském zajetí začne jako hovorový jazyk pomalu vytlačovat hebrejšťinu (ta se posléze stane jen řečí liturgickou a jazykem vzdělanců).

Převážná většina SZ v originále napsána hebrejsky; aramejsky pouze malá část (Gn 31,47: dvě slova; Jer 10,11: jedna věta; Ezd 4,8-6,18; 7,12-27; Dan 2,4-7,28).

Hlavní charakteristické rysy starověkých semitských jazyků: 1) základní význam slova je dán kořenem (skupinou 3 souhlásek, z níž se odvozují všechny gramatické tvary); 2) skloňování je nahrazeno předložkami nebo speciálními vazbami; 3) přivlastňování se vyjadřuje příponami. 4) sloveso označuje v první řadě nikoli čas, nýbrž vid (dokonavost a nedokonavost); 5) větná skladba je jednoduchá (bez složitých souvětí); 6) slovník není příliš bohatý kvantitativně, ale kvalitativně (široké významové spektrum).

Písmo, které hebrejšťina používala, bylo souhláskové, samohlásky se původně nezapisovaly. Hebrejská abeceda obsahuje 22 znaků. V dochovaných rukopisech Písma svatého je použito tzv. „kvadrátové“ písmo, ale před exilem se užívaly i jiné, starší typy.

Biblická řečťina je odlišná od řečťiny řeckých klasiků. Jedná se o pozdní řečťinu, která od doby Alexandra Velikého, tj. od poloviny 4. stol. před Kr., se stala mluveným a psaným jazykem nejen v celém východním Středomoří, ale i v západní části římské říše (Sicílie; Řím; Lyon). Tento jazyk, který byl používán až do konce 6. stol. po Kr., je označován jako *koiné dialektos* (ἡ κοινὴ διάλεκτος), tj. všeobecný, obecný jazyk. Vzhledem ke klasické řečťině, především pokud se týká syntaxe, *koiné* má tendenci zjednodušovat jazyk: užívá spíše vět hlavních než vedlejších. Dává přednost kratším větám. Biblická řečťina není pouze jednoduchou *koiné*, avšak je *koiné* ovlivněnou semitskými jazyky.

1.1.2 Psací materiál

První svědectví užívání písma pochází od Sumerů z města *Warkah*, které se nacházelo jižně od Babylónu. Sumerové jsou tak pokládáni za vynálezce písma (kolem roku 3500 před Kr.). Psali na hliněné tabulky a užívali klínové písmo. Písmo se vyrývalo do měkkých hliněných tabulek pomocí dřívka nebo úlomku železa, které se nechávaly sušit na slunci a pak se vypalovaly jako cihly. Hliněné tabulky tak měly téměř neomezenou trvanlivost. Tyto tabulky popsané klínopisem byly nalezeny při archeologických vykopávkách: Ninive, Mari, Chatuša, Ugarit a Ebla. Podobným materiálem byla ostraka (střepey, užívané ke stručným záznamům). Zvyk vyrývat (vytesávat) písmo do velkých kamenů (ve formě obelisků nebo desek) byl pro Egyptany a pro všechny obyvatele Blízkého východu (též i pro židy) používán pro důležité krátké dokumenty: např. smlouvy, zákony (Ex 31,18; 34,1; Joz 8,32).

Egyptané používali na psaní papyrus (asi od roku 3000 př. Kr.). Rákos papyru (*Cyperus papyrus*), který roste hojně na břehu Nilu, se řezal na proužky, které se pokládaly na sebe do kříže a pod tlakem se spojovaly dohromady. Tak se získávaly listy papyru, na které se psalo inkoustem (vyrobeným ze sazí) pomocí písátka ze třtiny. Jednotlivé listy mohly být lepeny nebo sešívány dohromady a dosahovaly tak délky i několika metrů. Na konce byla připevňována dřívka, aby tento dlouhý pruh papyru mohl být srolován. Vznikl tak svitek papyru (délka: 6-10 m; šířka asi 22-27 cm). Zpravidla se psalo na vnitřní stranu svitků, na které měly proužky papyru horizontální směr. Papyrus se dostal do Palestiny z Egypta prostřednictvím pobřežních měst Fénicie, která s Egyptem obchodovala. Stal se běžným materiálem ke psaní v Izraeli (např. Jer 43,2.4.6).

Teprve později židé poznali od Peršanů nový trvanlivější a dražší materiál ke psaní - kůži zvířat. Příprava kůže ze skopců, ovcí, telat a koz ke psaní byla zdokonalena ve městě Pergamon kolem roku 100 př. Kr. Z názvu tohoto města bylo odvozeno jméno pro tento materiál ke psaní: *pergamen* (srov. 2 Tim 4,13). Protože byl pergamen značně drahý, začalo se využívat nepotřebných pergamenových rukopisů tím způsobem, že se z nich napsaný text odstranil nožem nebo houbou a pergamen se znovu popsal. Takové rukopisy se nazývají *palimpsesty* (řec. *palin* „znovu“ + *pséstos* odvozeno od *psaó* „škrábu“), lat. *codices rescripti*. Vyškrábaný text je možné přečíst pomocí ultrafialových paprsků, při nichž pergamen fluoreskuje a písmo zůstává temné.

Pergamen i papyrus se nejdříve natáčely na hůlku, čímž vznikaly svitky (u papyrových dosahovala délka až 10 m), popsané zpravidla jen na vnitřní straně. Od 1. pol. 2. stol. po Kr. se objevuje kodex (řec. *τεῦχος*; lat. *caudex*, *codex* - špalek, špalíček) - papyrové či pergamenové listy úsporně popsané v několika sloupcích po obou stranách a na hraně spojené, takže několik dvojlistů vytvořilo sešit a několik sešitů knihu.

Všechny dochované řecké rukopisy z předkřesťanské doby mají podobu svitku, zatímco dochované křesťanské spisy, především knihy NZ, mají téměř všechny podobu kodexu. Od 12. století se začalo používat papíru, který v 15. století už převládá, a biblické rukopisy na pergamentu mizí.

1.2 Dějiny hebrejského textu SZ a příslušné rukopisy

Jelikož nemáme autografy (prvopisy) žádného biblického textu, jsme odkázáni pouze na opisy, které obsahují velké množství variant. Ty se však v naprosté většině případů týkají jen gramatické a stylistické formy – biblickým textům chybí sice integrita kritická, ale nikoli dogmatická, tzn. že nauka v nich obsažená se uchovala neporušená.

V dějinách hebr. textu SZ lze rozlišit 3 období: od prvopočátku do 1. stol. po Kr.; od 2. do 5. stol. po Kr.; od 6. do 10. stol. po Kr.

1.2.1 První období

Existuje mnoho rukopisů s relativně velkou variabilitou textu, který je psán pouze v souhláskách. Zdá se však, že krystalizují 3 hlavní typy textů: premasoretský, Samaritánský Pentateuch a text, který zřejmě sloužil jako předloha pro LXX. Doklady všech těchto typů byly nalezeny v jeskyních blízko Kumránu při severozápadním okraji Mrtvého moře. Až do r. 1947 byl nejstarším fragmentárním biblickým rukopisem papyrus Nash, nalezený v Egyptě (úryvky z Dt: 2. stol. př. Kr.); po náhodném objevu r. 1947 začíná průzkum 11 kumránských jeskyní, který vynesl na světlo množství rukopisů (asi z 1/4 biblických), datovaných mezi 3. stol. př. Kr. a 1. stol. po Kr. Rukopisy zřejmě ukryli do jeskyní členové komunity esénů sídlící v Kumránu a zlikvidované Římany v r. 68 po Kr. Mezi nalezenými biblickými rukopisy jsou zlomky všech protokanonických knih kromě Est a z deuterokanonických Tob a Sir. Nejznámějším kumránským rukopisem je zachovalý svitek Iz.

Kromě Kumránu stojí za zmínku rukopisy nalezené ve Wádí Muraba'at při Mrtvém moři – útočisti vzbouřenců za Bar Kochbova povstání v letech 132-135 po Kr. (např. svitek 12 malých proroků) a rukopisy z Masady, bývalé pevnosti Heroda Velikého na vrcholu izolovaného skalního útesu na východním okraji judské pouště nedaleko Mrtvého moře, kde se až do r. 73 po Kr. bránila skupina odbojných židů proti Římanům (např. hebr. svitek Sir). Zmíněné nálezy mají pro poznání

dějin hebrejského textu SZ nesmírný význam nejen tím, že nás výrazně přibližují době, kdy tyto dějiny začínají, ale především jako doklad faktu, že text, který dnes máme v rukou je autentický, tj. dochoval se nám od nejstarších dob bez podstatných změn.

Nejstarší biblický text byl nalezen v roce 1979 během vykopávek v Hinnomském údolí pod jihozápadní hradbou Jeruzaléma. Jedná se o stříbrný svitek. Prastarý hebrejský rukopis obsahující tzv. kněžské požehnání z Nm 6,24-26. Svitek pochází ze 7. stol. př. Kr. a tím se jedná o nejstarší doklad Písma svatého.

1.2.2 Druhé období

Od 2. do 5. stol. po Kr. se prací zákoníků – *sóferím* (v době izraelských králů *sofer* označoval člověka vysokého politického úřadu, v židovství nabývá významu „učitele zákona“; Josephus Flavius používá toto slovo již s významem „pisatel“) ustaluje jednotná podoba souhláskového textu. Tito židovští učenci shromažďovali dochované biblické rukopisy, prováděli systematickou selekci rukopisů určitého (premasoretského) typu, psali vlastní konsonantní text, počítali slova a verše biblického textu a tak bděli nad autentičností textu v rukopisech. Biblický text rovněž opatřovali vysvětlivkami nejasných míst. Začali tedy provádět jeho kritickou recenzi. Dotyčná selekce ovšem způsobila, že rukopisy z tohoto období prakticky chybí.

1.2.3 Třetí období

Masoreté („tradenti“; jméno pochází pravděpodobně od slova *masora* = tradice) byli vědci, kteří prováděli dva typy práce na textu: text opatřovali vokalizací a připojovali poznámky k jednotlivým slovům nebo větám. Celek těchto poznámek - „masora“ se nachází na okrajích rukopisů nebo v seznamech na konci biblického textu. Masoreté často pocházeli ze stejné rodiny, pracovali ve velkých střediscích židovství: Babylónu a Palestině. Nejproslulejšími rodinami se staly Ben Naftali a Ben Asher. Rukopisy rodiny Ben Asher jsou pokládány za nejuvěrnější texty biblické tradice. Velké rukopisy (ve formě kodexu, ne svitku) z této doby obsahují text rodiny Ben Asher. Pět nebo šest generací této rodiny se věnovalo masoretské práci v Tiberijadě od druhé poloviny 8. století do poloviny 10. století:

Codex Cairensis (C) byl pravděpodobně napsán Mosche ben Asherem, otcem Aarona ben Ashera, v roce 895 po Kr. Obsahuje pouze knihy proroků.

Codex z Aleppa (A) původně obsahoval celý Starý zákon, nám se však dochoval až se začátkem v Dt 28,17; pak v textu chybí ještě některé části. Od mnohých biblistů je pokládán za nejuvěrnější rukopis školy Ben Ashera. Tento rukopis je použit k vydání textu „The Hebrew University Bible“ (doposud byl publikován text Iz 1-44).

Codex Leningradensis (L) je nejstarším rukopisem celé hebrejské Bible. Pochází z roku 1008 po Kr. a byl napsán Aaronem ben Asherem. Tento kodex byl použit pro text Kittlovy „Biblia Hebraica“ (3. vydání) a pro text „Biblia Hebraica Stuttgartensia“ (1967-1977).

Systém vokalizace, který se nachází v těchto rukopisech je tiberijadský. Avšak existovaly ještě další systémy před-tiberijadské, které zanikly pod vlivem popularity tiberijadského systému. Na konci minulého století byly nalezeny rukopisy s těmito systémy vokalizace v „Geníze“ v Káhiře. Tyto rukopisy pochází z 6. až 9. století.

1.3. Starověké překlady SZ a nejvýznamnější rukopisy

1.3.1 Překlady řecké

Nejstarším řeckým překladem je LXX (Septuaginta). Vznikla v Alexandrii pro účely řecky mluvící židovské diaspory ve 3.-1. stol. př. Kr. Podle legendární zprávy apokryfního Aristeova listu bylo vybráno 72 odborníků, aby přeložili Tóru pro krále Ptolemaia II Filadelfského (285-246 př. Kr.). Zatímco se však zdá, že spíše se jedná o překlad, který vytvořili židé pro ty, kteří z nich žili v diaspoře v Egyptě a neznali už hebrejsky. Nejlépe je přeložen Pentateuch a dějepisné knihy. LXX znamená i kulturní a teologickou transpozici SZ (např. překlad hebr. JHVH řec. Kyrios, vysvětlující glosy, vyhýbání se antropomorfismům). LXX se stala v 1. stol. po Kr. pro svou jazykovou blízkost

Biblií rané církve. Kromě zlomků z Kumránu (dokazujících užívání LXX i v Palestině) a egyptských papyrů Chester Beatty (ze 2.-4. stol. po Kr., v Dublinu) patří k nejdůležitějším rukopisům majuskulní kodexy obsahující rovněž NZ – Vatikánský (B, ze 4. stol. po Kr.; Vatikánská knihovna), Sinajský (S, ze 4. stol., objevený K. von Tischendorfem 1844 a 1859 v klášteře sv. Kateřiny na Sinaji; Britské muzeum v Londýně), Alexandrijský (A, z 5. stol.; Britské muzeum v Londýně), Efrémův (C, z 5. stol., ve 12. stol. přepsán traktáty Efréma; Národní knihovna v Paříži). Jako reakce na přijetí LXX křesťany vznikají ve 2. stol. po Kr. v židovském prostředí další překlady – Aquilův (až otrocky doslovný), Theodotionův (volnější, bližší LXX), Symmachův (spojuje Aquilovu věrnost hebr. textu s jazykovou ušlechtilostí Theodotiona).

V křesťanském prostředí vznikají recenze LXX (potřeba recenze je dána množstvím chyb v opisech). Origenes ve 3. stol. vytváří pro polemiku se židy Hexaplu, kde v 6 paralelních sloupcích porovnává hebrejský text, též přepsaný řeckými písmeny, Aquilu, Symmacha, LXX, Theodotiona. Origenova recenze byla používána v Palestině. Ze 3. stol. rovněž pochází Hesychiova recenze, která byla rozšířena v Alexandrii a Egyptě, a Lukianova recenze, která byla používána na území od Konstantinopole až k Antiochii.

1.3.2 Aramejské targumy a Samaritánský Pentateuch

Aramejské targumy jsou volné překlady (někdy spíše parafráze) hebrejského textu do aramejštiny, které vznikly pro potřeby aramejsky mluvících židů v Palestině (počínaje poexilní dobou). Zpočátku byly tradované ústně v synagogách, později (cca od 1. stol. po Kr.) dostávají písemnou formu. Nejvýznamnější je Onkelův targum k Pentateuchu (z 1. či 2. stol. po Kr., pís. podoba z 5. stol.) a targum Jonathana ben Uzziela k Prorokům (písemná podoba asi ze 6. stol.).

Hebrejský Pentateuch v osobité samaritánské verzi byl koncem 1. stol. př. Kr. přeložen do samaritánského dialektu, blízkého aramejštině. Při porovnání Samaritánského Pentateuchu s MT nalezneme kolem 6 tisíc variant, z nich se asi 1600 shoduje s LXX. Jedná se především o ortografické varianty nebo morfologické změny. Existují však též varianty, které ukazují teologické zájmy samaritánů (např. v Ex 20,17 a Dt 5,21 nalezneme dlouhou vsuvku od Dt 11,29). Výstavba oltáře na hoře Gerizím se stává součástí Dekalogu. Rukopisy Samaritánského Pentateuchu pochází ze středověku.

1.3.3 Latinské překlady

Pro latinsky mluvící křesťany v severní Africe a na Apeninském poloostrově byla ve 2.-3. stol. po Kr. přeložena celá Bible ze LXX do latiny. Existovaly zřejmě 2 verze starolatského překladu (*Vetus Latina*) – africká a evropská. Dochovaly se však jen ve zlomcích a v citátech církevních otců. Kritické vydání připravují v současnosti benediktini z Beuronu.

Revizí značně rozrůzněných latinských překladů pověřil koncem 4. stol. papež Damasus svého sekretáře Jeronýma (347-420), který po Damasově smrti pokračuje v práci v Betlémě. Provedl revizi starolatského překladu na základě několika řeckých kodexů, následně přešel k revizi překladu Žalmů. Při této revizi Písma přihlížel Jeroným nejen k existujícím latinským textům, ale i k řeckým rukopisům. Z hebrejštiny přeložil všechny protokanonické knihy. Z deuterokanonických knih se věnoval pouze Tob a Jud, které přeložil z aramejštiny. Ostatní deuterokanonické knihy (1-2 Mak, Bar, Sir, Mdr) byly později do Vulgáty převzaty z *Vetus latina*. Z jazykového hlediska se Jeroným ve svém překladu přizpůsobuje zčásti lidovému rázu starolatského překladu, ale jeho latina je plynulá a elegantní, jednoduché hebrejské věty vyjadřuje souvětími, stejné výrazy synonymy, nekvalitněji jsou přeloženy dějepisné knihy.

NZ převzat velmi brzy, SZ se však prosazoval dosti těžko, 200 let se zároveň používala *Vetus Latina*. Začátkem 7. stol. preferuje Jeronýmův překlad v Římě Řehoř Veliký; od té doby se stává obecně rozšířeným a užívaným překladem – *Vulgáta*. Tridentský koncil rozhoduje r. 1546 o vydání opravené Vulgáty – dochází k tomu však až za Sixta V. r. 1590 (*Vulgata Sixtina*) resp. definitivně za Klementa VIII. 1592 (*Vulgata Sixto-Clementina*). Tridentský koncil zároveň r. 1546 prohlašuje Vulgátu za překlad z juridického hlediska autentický, tj. spolehlivý co do víry a mravů a jako

takový vhodný k veřejnému užívání (v rámci latinských překladů, vzhledem k latině jakožto oficiálnímu jazyku církve). Papež Pavel VI. Po 2. vatikánském koncilu vytvořil komisi pro revizi *Vulgáty* podle textů Písma v originálních jazycích. Na základě práce této komise vzniklo dílo nazývané *Neovulgáta* (r. 1979), které získalo statut oficiálního latinského textu Písma v katolické církvi.

1.3.4 Překlady syrské a koptské

V Sýrii (území na sever a severovýchod od Palestiny, kam se křesťanství rozšířilo už v apoštol. době) byly ve 2. stol. po Kr. přeloženy posvátné knihy do místního jazyka – syrského dialektu aramejštiny. Překlad byl pořízen z originálu a brzy byl všeobecně užíván – odtud jeho jméno: *Pešitta*, tj. „obecná“ (syrská *Vulgáta*). Nejstarší kodex *Pešitty* je ze 6. stol., uložen v Londýně.

Ve 3. stol. v Egyptě (tehdejší kolébce mnišství, sv. Antonín [† asi 356]) začínají vznikat překlady Písma sv. do koptštiny (kpt. *gyptios* < řec. *aigyptios*), která je dědičkou staré egyptštiny. Překlady byly pořizovány ze LXX, a to v několika dialektech podle příslušných oblastí: dva hlavní jsou *bohairický* (Dolní Egypt) a *sahidický* (Horní Egypt).

1.3.5 Překlady staroslověnské a české

Nepatří mezi starověké – pro své poměrně pozdní datum vzniku nemají pro textovou kritiku tak velký význam, ale jsou důležité pro brzké rozšíření Bible ve slovanské oblasti. Cyril a Metoděj přinášejí na Moravu překlad evangelií v lidové slovanské řeči a na Moravě překládají (převážně z řečtiny) žaltář a knihy čtené při liturgii. Metoděj na sklonku života údajně přeložil celé Písmo sv. (kromě 1 a 2 Mak); Ze staroslověnského překladu dochována evangelia v hlaholských kodexech z 11. stol.

Formace češtiny jako samostatného jazyka si vyžádala brzy též český překlad. Ve 12. stol zřejmě už existoval překlad evangelií, žaltáře a dalších bohoslužebných textů; ve 14. stol. shromáždí dotud pořízené překlady první kompletní český biblický rukopis: Bible Leskovecko-Drážďanská (shořela r. 1914 v Lovani). Zač. 15. stol. vznikají další rukopisy: Bible Litoměřicko-Třeboňská, Hlaholská a Olomoucká. Po vynálezu knihtisku vychází velmi brzy NZ, žaltář a r. 1488 kompletní Bible Pražská (spolu s Kutnohorskou z r. 1489 jediná slovanská biblická inkunábule, tj. prvotisk). Mezníkem v českých překladech je Kralická Šestidílnka – dílo Jednoty bratrské z let 1579-1594; jde o překlad z originálních jazyků po stránce jazykové dosti kvalitní. V 17. a 18. stol. vzniká v katolickém prostředí Bible Svatováclavská – překlad 3 jezuitů z *Vulgáty*, literárně souměřitelný s Biblí Kralickou. Ve 20. stol. vzniká několik katolických překladů: Hejčlův, Hegerův, Bognerův (kompletní jen knihy rozjímavé a prorocké). Významným plodem ekumenické spolupráce je Český ekumenický překlad celé Bible z r. 1979.

2 TEXT NOVÉHO ZÁKONA

2.1 Písmo a úprava textu

2.1.1 Druhy písma a zvláštnosti psaní

V době vzniku knih Nového zákona se používalo dvou druhů písma: 1. Kurzíva (též označovaná jako obchodní písmo) se užívala pro běžné psaní (korespondence, účty atd.). 2. Majuskule (unciála [od. *uncia* = coul, palec, tzn. původní velikost písma]; též označována jako knižní písmo) se používala pro literární díla. Kurzíva umožňovala rychlé psaní, protože se písmena spojovala, ale byla méně čitelná. Na druhé straně majuskule představuje úhledná nespojovaná písmena. V tomto písmu se však jednotlivá slova neoddělovala a nepoužívalo se interpunkčních znamének. Jednalo se o tzv. *scriptio continua*. Originály knih NZ byly téměř jistě psány kurzívou a teprve až pozdější opisy majuskulí. V obojím písmu existoval zvyk užívání zkratk. Zvláštností křesťanských spisů

jsou zkratky posvátných jmen tzv. *nomina sacra*: ΘC = θεός; ΠTP = πατήρ; ΥC = υίός; ΠNA = πνεῦμα; IC = Ἰησοῦς; XC = Χριστός; KC = κύριος a některá další.

2.1.2 Formát a úprava textu

Ve formátech a v úpravě textu na stránce byla velká rozmanitost. Na pergamen se psalo zpočátku ve dvou sloupcích, později i ve více (kodex B je psán ve třech sloupcích, kodex **N** ve čtyřech sloupcích). Minuskulní rukopisy se často psaly v jednom sloupci. Rozdělení textu evangelií na *perikopy* (oddíly) provedl Eusebius z Cesareje (Mt měl 355; Mk 233; Lk 342 a Jan 232 perikop). Tyto perikopy očísloval a čísla sestavil do 10 tabulek (*canones*) podle toho, zda příslušný oddíl se nachází ve všech čtyřech evangeliích nebo ve třech, či ve dvou, nebo jen v jednom evangeliu (srov. N-A²⁷, 42*-46*). U listů se užívalo rozdělení na *kefalaia* (*capitula*). Angličan Stephen Langton (1150/1155-1228) se pokládá za autora rozdělení textu Vulgáty na kapitoly, které se používá až do dnešní doby. Rozdělení na verše zavedl pařížský tiskař Robert Estienne († 1559) ve 4. vydání NZ z r. 1551 (Ženeva).

2.2 Původní texty (ztracené) a dochovaný text

Pokud Nový zákon vznikl za výše popsaných podmínek, je zcela pochopitelné, proč se nám nedochovaly původní texty. Papyrus ještě snáze než pergamen podléhá zkáze. Prakticky pouze v Egyptě suché podnebí povoluje dlouhé uchování papyrů, avšak pokud se týká Bible, nedochovaly se nám žádné původní texty. Nejslavnější naleziště papyrů jsou ve Fajjúmu a ve městě Oxyrhynchos ve středním Egyptě. Objevy v Qumránu (1948) zprostředkovaly význačné množství svitků a kodexů, které pocházejí až z druhého století před Kr., avšak nejsou to původní texty a jsou velmi poškozeny. Nemáme tedy k dispozici žádný původní (originální text) Písma svatého, ale máme *písemné svědky* - texty, které se nám dochovaly prostřednictvím nesčetných prepisů, při kterých text nabyl chyb, oprav, změn a též někdy obsáhlejší revize. Celé množství dochovaných novozákonních rukopisů se shoduje sotva v polovině slov. Nemáme k dispozici žádný rukopis Nového zákona, ve kterém by alespoň jedna kniha ve všech jednotlivostech odpovídala originálu. Variant v rukopisech je velké množství (uvádí se jich až 250 tisíc). Z této situace textu se rodí nezbytnost *textové kritiky*, která má za úkol rekonstruovat text, aby se co nejvíce přiblížil původní verzi (originálu), užitím písemných svědků, kteří se nám dnes dochovali.

2.3 Varianty v rukopisech

2.3.1 Neúmyslná přepsání nebo přeslechnutí psaní

- za četnými variantami stojí obyčejné přeslechnutí při diktování opisovači. Nejvýrazněji se to projevovalo v tzv. *itacismu* (tzn. hlásky či dvojhlásky měly stejnou výslovnost: ει, η, ι, οι, υ, se vyslovovaly téměř stejně jako [i]; αι jako [e]; např. Gal 4,28; Lk 14,17).
- Ke změně textu docházelo také, když písař svou předlohu špatně přečetl; tzv. *parablepsis*. (např. Řím 6,5).
 - *homoioteleuton* (=stejně končící) - chyba při opisování textu, když zrak přeskočí od určitého slova ke stejnému nebo částečně stejnému slovu na vzdálenějším místě a text mezi těmito slovy je vynechán. Když se jedná o začátek slova nebo o slovo na začátku části textu, hovoří se o *homioarkton* (např. Mt 5,19; Zj 13,7).
 - *dittografie* - nedopatřením zdvojena písmena nebo i slova (např. Sk 19,34); v případě nepatřičného zjednodušení se hovoří o *haplografii* (např. 1 Sol 2,7).

2.3.2 Úmyslné korektury

Tyto varianty (provedené skutečnými nebo domnělými odborníky) mají větší dosah než neúmyslné korektury. Jsou také různého druhu a rozsahu, od malých oprav až po důležité dogmatické zásahy. Nejvíce změn bylo provedeno v 2. století, kdy ještě nebyl považován text NZ za zcela nedotknutelný a posvátný. Vědomé změny textu NZ jsou zásadně dvojího druhu:

- *jazykové* opravy a jazyková vyjasnění tam, kde se text zdál málo srozumitelný a chybný (např. 1 Kor 11,24)
- různá *dogmatická* „vylepšení“ (např. Řím 1,16 chybí v kodexu Vatikánském a u některých dalších svědků textu slovo *πρώτον* [nejprve]). Vynechání tohoto slova zavínil s velkou pravděpodobností Marcion, pro něhož bylo upřednostnění Židů nepřijatelné).

Naprostá většina vědomých změn se dá rozpoznat jako pozdější korektura nebo nehraje žádnou větší roli. Nový zákon je z dogmatického hlediska zachován neporušeně. Vědomé změny v textu NZ byly převážně provedeny s dobrým a zbožným úmyslem. Z vědomého falšování textu lze obvinít Marciona a částečně snad Taciána.

2.4 Řecké rukopisy Nového zákona

Máme k dispozici velké množství rukopisů řeckého textu Nového zákona (číselné údaje udávají stav z roku 2013):

- papyry: 127 (z 2.-7. stol.)
- majuskulní (neboli: *unciólní* - jsou psány velkými písmeny) rukopisy: 322 (z 4.-10. stol.)
- minuskulní rukopisy: 2882 (z 9. stol. a z doby pozdější)
- lekcionáře: 2453.

Celkem: 5746 řeckých rukopisů NZ. Jen asi 60 z dochovaných rukopisů obsahovalo původně celý NZ. Čtyři z těchto rukopisů (kodexy **Ⲁ** **Ⲁ** **Ⲁ** **Ⲁ**) obsahovaly původně také Starý zákon. Jen majuskulní rukopis **Ⲁ** a asi 57 minuskulních rukopisů obsahují dnes celý Nový zákon.

Pokud jde o řeckou literaturu, musíme konstatovat, že naše knihovny takřka vůbec nevlastní rukopisy řeckých autorů. Normální rukopisná tradice našich řeckých klasiků pochází z období mezi 9.-11. stoletím. Např. u slavného Homéra mezi napsáním Iliady a Odysseje a naší rukopisnou tradicí se nachází časové rozmezí 1600-1700 let. Nejstarší dochované rukopisy Aristotela (384-322 př. Kr.) a Josepha Flavia (37 – asi 100 po Kr.) pochází z poloviny 10. století po Kr.

Pořadí jednotlivých knih v rámci NZ je v rukopisech stále v tom, že evangelia jsou na počátku a Apokalypsa na konci. Nejčastěji bývají Pavlovy listy až za katolickými epištolami. Teolog J. J. Wettstein († 1754) z Basileje zavedl označování majuskulních rukopisů pomocí velkých písmen latinské abecedy. Berlínský farář Hermann von Soden († 1914) stanovil zcela nový systém označování rukopisů. Roztřídil rukopisy podle obsahu: δ (*διαθήκη*) pro celý Nový zákon, ϵ (*εὐαγγέλιον*) pro evangelia, α (*ἀπόστολος*) pro Sk, Pavlovy listy, katolické epištoly, Zj. Rukopisy očísloval průběžně, bez rozlišování majuskulí a minuskulí, přičemž číselný údaj byl volen takovým způsobem, aby bylo možné z něj určit stáří rukopisu (např. ϵ 103 označuje rukopis z 11. století obsahující evangelia). Sodenův systém se však pro svou komplikovanost neprosadil. Ujal se však systém, který navrhl Američan C. R. Gregory († 1917), jež navazuje na systém vytvořený Wettsteinem.

Pro označení papyrů se používá písmeno \wp (pokud možno v kurzívě nebo gotickým typem) s číslem v exponentu (např. \wp^1), k označení kodexů majuskulních se používají písmena latinské (např. A B C), řecké nebo hebrejské abecedy nebo i číselné označení, které začíná vždy nulou (např. 047), kodexy minuskulní se označují číslem (např. 13; 69) a lekcionáře jsou označovány písmenem *l* s číslem (např. *l* 1575). Kodexy majuskulní pochází ze 4. až 11. století; minuskulní od 9. století až do vynalezení knihtisku. Pokud je nezbytné označit u některého rukopisu původní text před zásahem korektorů (tzv. *prima manus*), činí se to pomocí asterisku (např. D*). Zásahy různých korektorů se rozlišují pomocí číslic nebo písmen v horním indexu (např. B^a; B¹).

2.4.1 Nejdůležitější novozákonní papyry

\wp^{52} : je nejstarší dostupný rukopis textu NZ. Byl objeven v Egyptě, pochází z doby kolem roku 125 a obsahuje text Jan 18,31-33.37-38; je vlastnictvím „John Ryland’s Library“ v Manchesteru. Tento papyrus dokazuje, že Janovo evangelium, třebaže bylo napsáno v Malé Asii, bylo známé v údolí Nilu již kolem roku 120-130, a tak toto evangelium nemohlo být napsáno později než na konci prvního století.

℘⁴⁵, ℘⁴⁶, ℘⁴⁷: jsou nazývány papyry „*Chester Beatty*“, protože byly koupeny v Egyptě Angličanem A. Chester Beattym v letech 1930-31. ℘⁴⁵ obsahuje fragmenty ze všech evangelií a Sk (přechováván v Dublinu a ve Vídni); ℘⁴⁶ obsahuje Pavlovy listy (uchováván v Dublinu a v Ann Arbor v Michiganu); ℘⁴⁷ obsahuje text Zj 9,10-17,2 (nachází se v Dublinu). Tyto tři papyry jsou důležité pro jejich stáří (první polovina 3. století) a množství textu, které obsahují.

℘⁶⁶, ℘⁷², ℘⁷⁴, ℘⁷⁵: jsou nazývány papyry Bodmerovy (byly uveřejněny v padesátých a šedesátých letech 20. stol. a jsou uchovávány ve Švýcarsku [Cologne u Ženevy]). ℘⁶⁶ byl napsán kolem roku 200; obsahuje téměř celý text Jan 1-14 a fragmenty následujících kapitol. ℘⁷² byl napsán ve 3.-4. století; obsahuje nejstarší dosud dochovaný text listu Judy a dvou listů Petra. ℘⁷⁴ obsahuje Sk, Jak, a (s většími mezerami) 1-2 Petr, 1-3 Jan, Jud; tento papyrus byl napsán v 7. století. ℘⁷⁵ byl napsán na začátku 3. století; obsahuje většinu Lk a prvních 15 kapitol Janova evangelia.

℘⁴ - obsahuje zlomky Lukášova evangelia; dnes je datován do 3. století; je uchováván v Národní knihovně v Paříži. Poprvé ho v plnosti vydal J. Merell (pozdější dlouholetý děkan bohoslovecké fakulty v Litoměřicích) v *Revue Biblique* 47 (1938), 5-22.

2.4.2 Nejdůležitější majuskulní rukopisy Nového zákona

B (03): *Vatikánský kodex*, který je uchováván ve Vatikánské knihovně. Obsahuje text SZ (verzi LXX) a NZ (s několika chybějícími místy). Z NZ chybí konec od Žid 9,14 text pochází z poloviny 4. století. Od roku 1475 se kodex nachází ve Vatikánské knihovně. Podle mínění většiny biblistů se jedná o nejlepšího svědka původního novozákonního textu.

S (01) ⚭: *Sinajský kodex*, který byl objeven ve dvou etapách (1844 a 1859) Konstantinem Tischendorfem v klášteře sv. Kateřiny na Sinaji. Za nejasných okolností byl kodex darován ruskému carovi Alexandru II. Do roku 1933 se nacházel v Leningradě, kdy byl sovětskou vládou prodán za 100 tisíc £ do Britského muzea v Londýně. Kodex obsahuje text Starého i Nového zákona; pochází ze 4. století.

A (02): *Alexandrijský kodex*, uchováván v Britském muzeu; obsahuje SZ a NZ; pochází z 5. století. Kvalita jednotlivých knih je různá. Nejlepší text se nachází u Sk. Od 11. století se nacházel v knihovně alexandrijského patriarchy. V roce 1628 ho daroval patriarcha Kyrill Lukaris anglickému králi Karlovi I. Nyní se nachází v Britském muzeu v Londýně.

C (04) *kodex Efréma Syrského* (rescriptus – palimpsest); ve 12. století na něj byla opsána díla Efréma Syrského (38 traktátů) v řečtině poté, co byl seškrabán původní text. Tento kodex je uchováván v Národní knihovně v Paříži; obsahuje SZ a NZ (s některými chybějícími místy); pochází z 5. století. Jedná se o nejslavnější palimpsest Nového zákona. V letech 1840-41 byl rozluštěn za pomoci chemických přípravků K. Tischendorfem.

D (05) *Bézův kodex*, který jej daroval v roce 1581 univerzitní knihovně v Cambridge – proto je též nazýván *Cantabrigensis*. Obsahuje evangelia a Skutky apoštolů. Text je napsán ve dvou jazycích, řecký text vždy na pravé straně a latinský na levé straně; pochází z 5. století. Tento kodex je hlavním zástupcem tzv. západního textu.

D (06) - označován též D^P: kodex *Claramontský*, protože byl uchováván po dlouhý čas v klášteře Clermont, kde jej objevil kalvínský teolog Th. Beza. Nyní se nachází v Národní knihovně v Paříži. Obsahuje listy sv. Pavla v řečtině i latině; pochází z 5. století.

W (032): kodex *Freerianus*; je uchováván ve Washingtonu, D.C.; obsahuje evangelia s mezerami; pochází z 5. století.

Θ (038): kodex *Coridethianus*, pochází z neznámého kláštera na Kavkazu; kodex je nyní uchováván v Ústavu rukopisů ve Tbilisi. Obsahuje neúplný text evangelií; text pochází ze 7. století.

2.4.3 Minuskulní rukopisy Nového zákona

Minuskulní rukopisy s textem Nového zákona začínají v 9. století. Nejstarší dochovaná novozákonní minuskule je z roku 835, která je označena číslem 461. Minuskulí je velké množství

(doposud však ještě nejsou všechny prozkoumány a zhodnoceny). Mezi nimi byly zjištěny vztahy příbuznosti. Zvláštní postavení mají dvě skupiny minuskulí (nazvané podle jejich objevitelů):

- Lake – označovaná f^1 (*familia*); patří do ní rukopisy: 1, 118, 131, 209, 1582 aj.
- Ferrar – označovaná f^{13} , která obsahuje rukopisy 13, 69, 124, 174, 230, 346, 543 aj.

2.4.4 Lekcionáře

Lekcionáře, tj. rukopisy s liturgickými perikopami, se objevují už od 4. století, ale jejich význam pro kritiku textu není tak značný, jako je tomu u celých rukopisů. Existují lekcionáře s perikopami nedělními a perikopami pro ostatní dny. Většina lekcionářů totiž zachycuje pozdější text, proto se hodí pro zjištění původního nebo raného textu NZ dost omezeně.

2.5 Nejstarší překlady řeckého textu Nového zákona

2.5.1 Latinské překlady

Vetus latina (vl): V kritických aparátech řeckého vydání NZ se běžně užívá zkratka it k označení starých latinských překladů, protože zkratka vl by se mohla chápat jako *varia lectio* (různočtení). Od konce prvního století začala mít církve potřebu latinského překladu Bible pro lid, který nerozuměl řecky, zvláště v jižní Itálii, severní Africe, Galii a ve Španělsku. Tertulián (kolem roku 200) užívá ve svých spisech citace Bible v latině; totéž platí o Cypriánovi (†258) a Novaciánovi (†257). Jejich citace Bible však pocházejí z různých latinských překladů. Existovaly tedy ve 3. století alespoň dvě verze latinského překladu Písma svatého, jedna pro Řím a druhá pro Afriku? Otázka, jestli existovalo více nezávislých překladů nebo jedna recenze italská (v Římě) latinského překladu rozšířeného v Africe, zůstává dosud nezodpovězená. Proto se dává přednost užívat pro starý latinský překlad Bible název *Vetus latina*. Rukopisy starolatinského překladu se označují malými písmeny latinské abecedy (např. a – Vercellensis [obsahuje evangelia, pochází ze 4. století]; k – Bobiensis [obsahuje evangelia Mt a Mk asi z poloviny; Mk s krátkým závěrem]).

Vulgata (vg): tj. „rozšířená, rozptýlená“ mezi lidem, je překlad Bible do latiny od sv. Jeronýma z konce 4. století. Překlad SZ (protokanonických knih) je vytvořen na základě hebrejského textu. Pokud se týká NZ, Jeroným udělal pouhou revizi starého latinského překladu na základě několika řeckých kodexů. Po dlouhou dobu byly v užívání vl i vg jako oficiální překlady; od 8.-9. stol. se prosadila *Vulgata*. V roce 1546 Tridentský koncil prohlásil Vulgátu za autentický překlad - a stala se tak normativním překladem v církvi. Jednotlivé kodexy Vulgáty se označují velkými písmeny latinské abecedy (např. A – Codex Amiatinus [pochází z 8. století; nyní uchovávan ve Florencii]).

2.5.2 Syrské překlady

Z druhého století pochází překlad Nového zákona do *syrštiny*. Nejstarší překlad NZ do syrštiny je nazýván *Vetus Syra* (versio), který se dochoval ve dvou rukopisech: *Curetonianus* (podle W. Curetona, který ho objevil; pochází z 5. stol.; je označován v kritickém aparátu sy^c) a *Sinaiticus* (pochází ze 4.-5. stol.; je označován v kritickém aparátu sy^s). Mezi syrskými křesťany se však rozšířil překlad zvaný *Pešitta* (což je většinou interpretováno jako „jednoduchý“), který obsahuje 22 knih NZ (chybí v ní 2-3 Jan; 2 Petr; Jud; Zj; kromě toho pak ještě perikopa o cizoložnici [Jan 7,53-8,11] a Lk 22,17-18). Tento překlad byl zřejmě v užívání začátkem 5. století. Nejstarší objevené rukopisy pochází z 5.-6. století.

2.5.3 Koptské překlady

Koptština (kpt. gyptios < řec. Αἰγύπτιος) je dědičkou staré egyptštiny. Počátky křesťanství v Egyptě jsou pro nás temné. Nejstarší svědectví o existenci křesťanství v Egyptě přináší papyrus P⁵², který byl napsán v Egyptě kolem roku 125 po Kr. Ve střediscích vzdělanosti (jako byla Alexandrie) se užívalo řečtiny, a proto i NZ se tam četl v originále. Ale na venkově byla znalost řečtiny minimální. Koptština měla několik dialektů. Dva hlavní jsou *bohairický* (Dolní Egypt) a *sahidický* (Horní Egypt). Koptské překlady NZ pochází ze 4. a 5. stol. po Kr. Poustevník sv.

Antonín († asi 356) musel užívat překladu v kopštině. V kritickém aparátu se koptické překlady označují co (nebo cop), případně se zkratkou příslušného dialektu.

2.5.4 Další staré překlady

Mezi staré překlady NZ, které mají zřetelný význam pro textovou kritiku, patří také překlad *arménský*, který byl vytvořen asi v 5. stol. pravděpodobně ze syrského textu. *Gruzínský* překlad pochází též z 5. stol. *Etiopský* překlad již však pochází z 6. století. *Staroslověnský* překlad byl zhotoven až v 9. stol. (Konstantin - Cyril a jeho bratr Metoděj), nemáme ho zachovaný v ryzi podobě a pro rekonstrukci originálu Nového zákona se prakticky neužívá.

2.6 Citáty textu Nového zákona u církevních Otců

Církevní Otcové, kteří psali řecky (ale i latinsky, syrsky a koptsky), mohou být důležitými svědky pro text Nového zákona, který byl používán v jejich době a v jejich prostoru činnosti. Často však není jasné, zda citují doslovně nebo volně z paměti. V kritických aparátech moderních vydání řeckého Nového zákona se svědectví církevních Otců dost hojně uvádějí a jejich význam patrně ještě stoupne. Např. 4. vydání *The Greek New Testament* (1998) se v kritickém aparátu opírá o svědectví 60 latinsky píšících církevních Otců.

2.7 Historie studia řeckého textu Nového zákona

Ve 2. století se začala aplikovat na novozákonní spisy metodologie textové kritiky, která vznikla u Řeků v souvislosti se studiem Homérových básní a jež byla zdokonalena v helénistické době v alexandrijské knihovně. Zájem o textové varianty je možné objevit u latinských spisovatelů Tertuliána († asi 220) a Ireneje († 202) a řeckého spisovatele Origena († 254). Ze 3.-4. století je třeba zmínit latinské církevní otce Jeronýma († 420) a Augustina († 430). Během středověku, kdy byla znalost řeckého jazyka v úpadku, se kritické studie soustředily na opravy textu ve Vulgátě.

2.7.1 První vydání řeckého NZ

Toledský kardinál Francisco Ximenes de Cisneros (1437-1517) dal podnět k prvnímu vydání řeckého Nového zákona. Toto vydání mělo tvořit pátý svazek polygloty Bible (obsahovala hebrejský, aramejský, řecký a latinský text), kterou připravovala univerzita ve španělském městě Alcalá (lat. Complutum): *Polyglotte Complutensis*. Tisk Nového zákona byl dokončen 10. ledna 1514. Poslední svazek polygloty byl však dokončen teprve 10. července 1517 (krátce před kardinálovou smrtí). Do 22. března 1520 se čekalo na udělení souhlasu papeže k vydání. K samotnému vydání došlo až v roce 1522. Prvenství ve vydání si tak získal basilejský tiskař Frobenius, který pověřil knížete Erasma Rotterdamského přípravou řeckého textu. Tento řecký Nový zákon byl vydán 1. března 1516. Erasmus připravoval své vydání narychlo a nevyhnul se tak četným chybám. Použil též několik pozdních rukopisů z 12. století. Někde provedl zásah podle svého zdání, a protože neměl žádný rukopis se závěrem knihy Zj 22,16-21, přeložil tento text z latiny. I když toto vydání vzbudilo různé reakce, Erasmův řecký text se stal základem pozdějšího tzv. „*textus receptus*“. Erasmus vydal 5 vydání řeckého NZ (2. vydání z roku 1519 použil Luther při svém překladu). V letech 1514-1870 bylo vtištěno nejméně 754 vydání řeckého Nového zákona, z nichž většina se zakládala na Erasmově řeckém textu.

2.7.2 *Textus receptus*

Po Erasmovi vydával řecký text NZ pařížský tiskař R. Estienne (1551⁴ bylo prvním vydáním, které bylo opatřeno dělením textu na verše s číslováním) a Kalvínův nástupce ve vedení církve v Ženevě Th. Beza, který v letech 1565-1604 publikoval nejméně 9 vydání řeckého NZ. V 17. století obchodně nadaná holandská tiskařská rodina Elzevierů uveřejnila 7 vydání řeckého NZ. Ve svém druhém vydání z roku 1633 v úvodu napsali: „*Textum ergo habes, nunc ab omnibus receptum: in quo nihil immutatum aut corruptum damus*“. Toto vydání se tak představuje jako

nezměněný, všeobecně přijatý text. Tento „*textus receptus*“ se stal základem téměř všech překladů (zvláště u protestantů) do roku 1881.

2.7.3 *Textus receptus a jeho překonání*

Již na počátku 18. století se objevují pokusy o opravu „textu receptu“. První aktivitu ve sbírání variant projevili Angličané (J. Mill; E. Wells; D. Mace). Němec J. A. Bengel (1687-1752) vydal v roce 1725 knihu „*Prodromus Novi Testamenti recte cauteque ordinandi*“, ve které vysvětlil základní principy při hodnocení textů. V roce 1734 vydal *textus receptus* s hodnotícím aparátem a stal se prvním, kdo roztrídil rukopisy do skupin. J. J. Griesbach (1745-1812) přebral zásady svého předchůdce ve svém vydání řeckého NZ (1796-1806²). Bývá pokládán za zakladatele textové kritiky, i když zásady k ní vypracoval už Bengel. Švýcar J. J. Wettstein (1693-1754), který žil v Holandsku, ve svém vydání v letech 1751-52 zavedl užívání značení majuskulních kodexů velkými písmeny a značení minuskulních kodexů pomocí arabskými číslicemi. Berlínský profesor klasické filologie K. Lachmann (1793-1851) si stanovil za program: pryč od pozdního textu „textu receptu“ k textu církve vycházejícího ze 4. století (jeho dvě vydání NZ z let 1831 a 1842-50 zůstala ještě daleko od stanoveného cíle). Toto heslo ovlivnilo práci následujících generací.

Nejvýraznějším způsobem se přičinil o uskutečnění Lachmannova programu K. von Tischendorf (1815-1874), který rozluštil kodex C, objevil kodex \aleph a další majuskulní kodexy menšího významu (zřejmě 21). Korunou jeho veškeré práce se stalo jeho vydání řeckého NZ s důkladným kritickým aparátem: *editio octava critica maior* (1869-1872). Profesori v Cambridge B. F. Westcott (1825-1901) a F. J. A. Hort (1828-1892) založili své vydání „*The New Testament in the Original Greek*“ (1881) převážně na kodexu B, v němž viděli zástupce „neutrálního textu“. Kritickými vydáními Tischendorfa a Westcott-Horta byl vědecky překonán „*textus receptus*“. Nejmonumentálnější vydání řeckého NZ připravil berlínský farář H. von Soden (1852-1914) ve 4 svazkovém díle „*Die Schriften des Neuen Testaments in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt hergestellt auf Grund ihrer Textgeschichte*“ (1902-1913), jež se pokusilo zachytit pokud možno veškerý materiál rukopisných variant. Toto vydání však bylo kritizováno z dvojího důvodu. Na jedné straně Soden chybně předpokládal dějiny textu NZ, na druhé straně pak jeho označování rukopisů nemělo úspěch a kritický aparát byl velmi komplikovaný.

2.7.4 *Novodobá vydání řeckého NZ*

Velký úspěch i ve vědeckých kruzích zaznamenala příruční vydání. Největšího úspěchu dosáhlo vydání, které připravil Eberhard Nestle (1851-1913) na základě dřívějších kritických vydání (Tischendorf, Westcott-Hort aj.) a které bylo zveřejněno Württemberským biblickým ústavem ve Stuttgartu v roce 1898. Erwin Nestle (1883-1972) pokračoval ve stopách svého otce a ve 13. vydání v roce 1927 připojuje k řeckému textu skutečný kritický aparát. Od roku 1952 (21. vyd.) se k vydavateli připojil K. Aland, který vydal v roce 1979 zcela přepracované vydání (26. vyd.). V roce 1996 se objevilo další vydání (27. vyd.). Vědecky významná vydání zpracovaná katolíky pochází až z 20. století. Značného rozšíření dosáhlo vydání profesora Papežského biblického institutu v Římě A. Merka († 1945). Výsledkem ekumenické týmové práce je vydání „*The Greek New Testament* (1966; 1993⁴).

2.8 *Typy novozákonního textu*

Po srovnání přímých svědků řeckého textu NZ (kodexů a papyrů), starých překladů a citací církevních Otců jeví se zřejmé, že text NZ je nám dochován se značnými variantami, i když zanecháme stranou chyby při opisování textu. Tyto varianty jsou vědomě učiněné a jsou předmětem zkoumání pro každého, kdo se snaží sestavit historii řeckého textu NZ. Systematickým uspořádáním rozličných směrů (variant) u rukopisů do skupin můžeme rozlišit *čtyři základní typy textu*:

Text alexandrijský: Jedná se o text, který byl vytvořen v Egyptě (papyry a kodexy pocházejí z Egypta): majuskulní B, S, A (bez evangelií), C; papyry \mathfrak{P}^{45} , \mathfrak{P}^{46} , \mathfrak{P}^{66} a \mathfrak{P}^{75} ; minuskulní kodexy

33, 892, 1241. Tento text se vyznačuje stručností a strohostí formy. Obsahuje také určité chyby, ale měl by být nejbližší původnímu textu.

Západní text: Tento text je rovněž velmi starý; je nazýván západní, protože je reprezentován především v západní církvi: majuskulním kodexem D, starými latinskými a syrskými překlady a církevními Otcí (Justin, Irenej), Marcionem a Taciánem. Jeho označení je nesprávné, jelikož existoval i na Východě. V porovnání s textem alexandrijským má západní text tendenci harmonizovat text; vyznačuje se parafrázemi, volným zpracováním textu, přídávky, někdy kráceními. Nejvíce je toto patrné v Sk, kde se setkáváme skoro o 10 % delším textem.

Cesarejský text: Jedná se o text, který je příbuzný s typem textu užívaným Origenem a Eusebiem a tak se zdá, že by mohl pocházet z Cesareje (3. století). Jeví se však pravděpodobněji, že v Cesareji nevznikl, ale že byl již předtím používán v Egyptě, kde ho znal Origenes. Je reprezentován dvěma skupinami kodexů minuskulních f^1 a f^{13} a kodexy majuskulními W a Θ . Cesarejský text je velmi blízký alexandrijskému textu, kromě některých lingvistických nepřesností. Snad se dá mluvit o smíšené formě textu alexandrijského a západního.

Byzantský text: Tento text bývá označován rovněž jako syrský, koiné, antiošský nebo říšský: téměř všechny řecké rukopisy NZ od 7.-8. století představují jednotný typ textu s variantami nevelkého významu, avšak se značnými odlišnostmi vzhledem k textu ostatních starších kodexů. Tento text je nazýván „byzantský“, protože se užíval od středověku až dodnes ve východní církvi. Vznikl asi v Antiochii recenzní prací Lukiána († 311). Recenze tohoto „byzantského typu“ sahají do 5. století. Zástupci tohoto typu textu jsou: kodex majuskulní A (pro evangelia) a citace Jana Zlatoústého, Cyrila Alexandrijského a Teodoreta Cyrského. Text má tendence: zlepšovat eleganci stylu; činit text více srozumitelným, což je dosaženo měněním slov; harmonizovat paralelní texty v evangeliích.

2.9 Základní pravidla textové kritiky

Při snaze získat na základě dochovaných rukopisů řecký text Nového zákona, který je co nejbližší originálu, je nezbytné se řídit určitými pravidly, která vycházejí ze zkušenosti a pozorování procesu rozmnožování rukopisů. Tato pravidla nejsou chápána jako strohá pravidla, ale jako všeobecné metodické označení. Někdy se rozdělují na vnitřní (týkají se pouze znění textu) a vnější (pohlíží rovněž na rukopis jako takový). I když by se jich dalo vyjmenovat velké množství, uvedme si ty nejzákladnější. První dvě můžeme označit za vnější, zatímco ostatní za vnitřní:

1. Svědky textu (rukopisy) je třeba zvažovat, ne sčítat. Nejde tedy o statistickou většinu rukopisů, které mají určité čtení, ale jde o jejich kvalitu.
2. Přednost má obvykle nejstarší svědek textu (je třeba mít na paměti, že rozhodující je stáří textu, ne pouze rukopisu).
3. Je možné pokládat za originální tu variantu, z které je možné vyložit původ dalších.
4. Obtížnější varianta má přednost před jednodušší (opisovatel je spíše nakloněn zjednodušovat obtížný text, než činit jednodušší text obtížnějším).
5. Varianta kratší se všeobecně pokládá za původnější než varianta delší (při opisování textu je tendence přidat k textu vysvětlující poznámku k těžko pochopitelnému místu).
6. Varianta odlišná od paralelního textu má přednost před variantou shodnou s paralelním textem.
7. Přednost má to čtení, které je v souladu se slohem, který je vlastní autorovi knihy.

Po pozorném čtení těchto zásad vychází s jednoznačností najevo, že tato pravidla nelze aplikovat mechanicky, nýbrž je vždy nutné zvažovat každý konkrétní případ. Někdy hovoří jedna zásada proti druhé. Stává se rovněž, že i věhlasní odborníci dochází někdy ke zcela rozdílným závěrům.

2.10 Řečtina Nového zákona

Celý Nový zákon byl napsán v řečtině. Biblická řečtina je odlišná od řečtiny řeckých klasiků. Jedná se o pozdní řečtinu, která od doby Alexandra Velikého, tj. od poloviny 4. stol. před Kr., se

stala mluveným a psaným jazykem nejen v celém východním Středomoří, ale i v západní části římské říše (Sicílie; Řím; Lyon). Tento jazyk, který byl používán až do konce 6. stol. po Kr., je označován jako *koiné dialektos* (ἡ κοινὴ διάλεκτος), tj. všeobecný, obecný jazyk. Vzhledem ke klasické řečtině, především pokud se týká syntaxe, koiné má tendenci zjednodušovat jazyk: užívá spíše vět hlavních než vedlejších. Dává přednost kratším větám. Jazyk NZ, chápeme-li ho jako jazyk originálu ve smyslu literárního díla, má svou typickou charakteristiku.

Slovní zásoba NZ zahrnuje přibližně 5600 slov včetně vlastních jmen. Tato slovní zásoba přibližně odpovídá tehdejšímu jazyku koiné. Počet slov, která se v NZ objevují poprvé a byla jím uvedena do řečtiny, je poměrně malý. Lze si ale všimnout, že u některých slov došlo ke změně nebo přinejmenším k rozšíření významu oproti profánní řečtině. Např. výraz δόξα („názor, mínění, věhlas“; v NZ znamená „sláva, nádhera, lesk“), ὁδός („cesta“; v NZ znamená též „učení, nauka“ [např. Sk 9,2]), σκάνδαλον („past“; v NZ znamená především „příležitost k pádu, pohoršení“), γραμματεὺς („písař, v NZ znamená většinou „zákoník“). Biblická řečtina není pouze jednoduchou koiné, avšak je *koiné ovlivněnou semitskými jazyky*.

Nalezneme v ní četné hebraismy: „řekl mluvíc“ ἀποκριθεὶς εἶπεν (např. Mt 3,15); „a stalo se“ καὶ ἐγένετο (např. Mt 7,28) „synové světla“ υἱοὶ φωτός (Jan 12,36); „nádoba vyvolení“ σκευὸς ἐκλογῆς (Sk 9,15); slova vypůjčená přímo z araméjštiny: gehenna γέεννα (např. Mt 5,22), satan Σατανᾶς (např. Mt 4,10), sobota σάββατον (např. Mt 12,1), amen ἀμήν (např. Mt 5,18). V NZ je možné si např. všimnout, že autor Lk a Sk, který zřejmě nebyl semitského původu, zcela jistě napodoboval řeč LXX. V Novém zákoně se objevuje též mnoho latinismů: vlastní jména: např. Julius Ἰούλιος (Sk 27,1,3), Paulus Παύλος (Sk 13,7); výrazy z vojenského prostředí: např. setník – centurion κεντυρίων (Mk 15,39), stráž – custodia κουστωδία (Mt 27,65) atd. V novozákonní řečtině nechybí též neologismy: např. antikrist ἀντιχρίστος (1 Jan 2,18); „falešný apoštol“ ψευδαπόστολος (2 Kor 11,13).

Úroveň jazyka jednotlivých knih Nového zákona je různá. Nejdokonalejší a nejvíce literární řečtinu má list Židům. Naopak nejnižší i gramatickou úroveň má kniha Zjevení. Z evangelií má nejkvalitnější jazyk Lukáš. Dobrou řečtinu pak mají též Jak, 1-2 Petr a Jud. Pavlovy listy se vyznačují výrazným osobitým způsobem vyjádření bez uměleckých ambicí. Velmi kvalitní je text Lk 1,1-4.

3 OTÁZKY

1. Kterými jazyky byl napsán původně SZ (přiřaďte jazyky k jednotlivým knihám nebo jejich částem)? Který text ve SZ je nejstarší?
2. Které psací materiály byly používány v antice? Co o nich víte?
3. Jaký nejstarší biblický text se nám dochoval (z které doby)? Co víte o archeologické lokalitě Kumrán?
4. Kdo to byli soferim a masoreté?
5. Jak se jmenuje nejstarší rukopis celé hebrejské Bible? Co o něm víte?
6. Vyjmenujte nejdůležitější papyry s textem NZ. Co o nich víte?
7. Vyjmenujte nejdůležitější majuskulní kodexy s textem NZ. Co o nich víte?
8. Co je to palimpsest? Který je nejslavnější palimpsest Nového zákona?
9. Jaké jsou nejstarší překlady NZ? V které době vznikly? Vyjmenujte nejméně 4.
10. Jakým jazykem byl napsán NZ (uvedte přesný název dialektu; čím je tento jazyk charakteristický)?